
DOROTA SZAGUN*

Między konwencją a oryginalnością. O Pacierzu Ślęzakow do Pana Boga na Prusakow

Artykuł dotyczy osiemnastowiecznego utworu zatytułowanego *Pacierz Ślęzakow do Pana Boga na Prusakow*. Podstawę analizy stanowi tekst napisany prawdopodobnie po 1742 roku, chociaż niektóre opracowania rozszerzają granice możliwego czasu powstania utworu na lata 1741–1756 (Nowak 1930: 200–203), czyli okres, gdy Śląsk przeszedł pod panowanie Prus. Jak pisał Jan A. Choroszy w swej monumentalnej, dwutomowej, liczącej w sumie 1766 stron antologii pt. *Ojciec nasz — nasz. Przekłady, parafrazy i inne literackie opracowania Modlitwy Pańskiej*, interesujący nas utwór, to jest *Pacierz Ślęzakow*, to „jeden z najgłośniejszych pacierzy satyryczno-politycznych, czego dowodzą liczne odpisy zachowane w szlacheckich sylwach w zbiorach kilku bibliotek. Tylko w Ossolineum znajdują się co najmniej 3” (Choroszy 2008: 582). Odpis stanowiący podstawę materiałową niniejszego artykułu jest czwartym poświadczonym ossolińskim rękopisem. Nie bez znaczenia jest także to, że znajduje się on w sylwie szlacheckiej (sylwa o numerze inwentarzowym 2115/I, pochodząca ze zbiorów Biblioteki Narodowej im. Ossolińskich we Wrocławiu, datowana na 1728 rok). Potwierdza to jasno atrakcyjność i żywą obecność tego szczególnego utworu w przestrzeni społecznej szlachty okresu XVIII wieku. W sylwach zapisywano bowiem utwory z różnych względów dla pisarzy ciekawe, warte zdobycia, przepisania, utrwalenia w zasobach księgi rodzinnej. Jednocześnie należy zaznaczyć, że atrakcyjność ta niekoniecznie wynikała z przesłania ideowego wiersza, ale dużo prawdopodobniejsze jest to, że autora sylwy skłoniła do wpisu intrygująca, oparta na swoistym koncepcie forma tekstu (Nowak 1930: 200). *Pacierz* budzi zainteresowanie badawcze *per se*, jako oryginalny konstrukt gatunkowy i językowy oraz jako część sylwy uobecniająca gusta jej autora-kopisty.

* d.szagun@ifp.uz.zgora.pl, doktor, Uniwersytet Zielonogórski, Instytut Filologii Polskiej, Zakład Historii i Pragmatyki Języka Polskiego, al. Wojska Polskiego 69, 65-762 Zielona Góra.

Utwór *Pacierz Ślęzaków do Pana Boga na Prusaków* to przykład literatury popularnej i zaangażowanej społecznie, choć w zakresie gatunku (poprzez strukturę, tytuł i nawiązania do rytualnego tekstu, żywo obecnego w sferze kultu religijnego) formalnie jest pacierzem. Względy pragmatyczne zadecydowały o powstaniu tekstu hybrydalnego: z jednej strony odwołującego się do silnie skonwencjonalizowanego, schematycznego i typowego gatunku modlitwy, rozpoznawalnego i trwałego wzorca organizacji tekstu (Makuchowska 1994: 83), z drugiej strony pod wieloma względami oryginalnego. Oryginalność zasadza się na wyraźnych odniesieniach czasowych i społeczno-ideowych pacierza. Napięcie pomiędzy rytualizacją a innowacją dokonuje się tak na płaszczyźnie struktury tekstu, w zakresie realizacji wzorca gatunkowego, jak i stylistyki, poprzez dość schematyczny dobór językowych środków wyrazu (Hawrysz 2005: 199–200).

O konwencji informuje nas już tytuł utworu, to jest *Pacierz Ślęzaków do Pana Boga na Prusaków*. Nazwa *pacierz* jest bowiem polską, za pośrednictwem czeskim wprowadzoną nazwą modlitwy codziennej, zwłaszcza modlitwy *Ojcze nasz*. Według słownika Lindego (dalej: SL) *pacierz* to 'modlitwa Pańska, ojcze nasz, przeto od pierwszego słowa w modlitwie Pańskiej, dano imię u nas pacierzowi'. Znajomość tej akurat modlitwy jest powszechna wśród wszystkich chrześcijan, jej opanowanie jest właściwe tak katolikom, kalwinom, jak i luteranom ówczesnej Polski. W tym sensie *Pacierz Ślęzaków do Pana Boga na Prusaków*, poza zwykłą opozycją swój–obcy, nie powinien wytwarzać dodatkowego napięcia religijnego. Tymczasem zastosowanie formy integrującej wspólnotę Ślęzaków w opozycji do Prusaków dokonuje się także na mocy przekonania, że podmiot zwraca się do Boga określonej wspólnoty, ewokowanego przez *passus ojcze nasz*, stawianego w opozycji do innych wspólnot. W tym sensie modlitwa konceptualizuje i uprawnia nawet wątpliwe w kontekście historycznym fragmenty. Tak jest chociażby z utożsamieniem żołnierza pruskiego z poganinem, co wyraża wezwanie: *Zgrom poganina niechaj marnie zginie*. Wojska pruskie określane są też jako gorsze niż wołoskie albo i nawet tureckie.

I Pruska wojna jest taka niezbosna	Święć się
Że w niej nie znajdzie komu mówić można	
Obozy Pruskie gorsze jak wołoskie;	
Albo Tureckie, profanują Boskie	Imię Twoje.

Jak pisał Choroszy:

Dzieje tekstu w jakimś stopniu usprawiedliwiają przywołane przeinaczenia, ponieważ *Pacierz Ślęzaków* należał w XVIII wieku do najgłośniejszych trawestacji Modlitwy Pańskiej, rozprzestrzeniał się szeroko w licznych rękopiśmiennych kopiach, w których dokonywano zmian, przeróbek, a nawet fundamentalnych przekształceń.

W jednej z wersji „państwo śląskie” przeradza się w „państwo polskie”, burząc całą historyczną logikę utworu i zastępując ją nową, ogólniejszą, po prostu antypruską, czyniąc z chłopskiego lamentu „modlitwę pełną nienawiści do Prusaków”, transgraniczną, transregionalną i ponadstanową (Choroszy 2010: 51).

Pogaństwo zatem może mieć tak wymiar religijny — innowierczy, jak i ideowy — bezbożny, ewokowany na podstawie złych i niegodnych czynów, które nie powinny cechować człowieka religijnego.

Pacierz Ślęzakow uzyskuje swą modlitewną, pacierzową formę i dodatkową rytualizację poprzez wprowadzenie samego tekstu modlitwy *Ojcie nasz*. Rytualizacja ta dokonuje się raczej na płaszczyźnie powierzchniowej, poprzez cytowanie powszechnie znanej, utrwalonej i wspólnej użytkownikom języka formuły religijnej. Pacierz wszak stanowi konstytutywny element edukacji religijnej. Oczywistość i powszechność jego znajomości, jego wczesną naukę, silne, choć dość mechaniczne przyswojenie poświadczają, odwołujące się do doświadczenia ogólnego użytkowników języka, liczne frazeologizmy czy przysłowia tego okresu, jak chociażby (za SL): *on to tak, jak pacierz mówi; Nic nie umie, chyba za panią matką pacierz zmówić*.

Wprowadzenie schematu pacierza nie jest jednocześnie zabiegiem niekreatywnym, przywołaniem czy wręcz reduplikacją tekstu modlitwy, ale opiera się na koncepcie barokowym, twórczym wykorzystaniu tekstu kanonicznego. Tekst *Ojcie nasz* jest bowiem wpleciony w *Pacierz Ślęzakow*, a rozczłonkowanie tekstu modlitwy kanonicznej odbiega od wzorcowego. Poszczególne jej fragmenty stanowią zamknięcie klauzul wersów, dołączone są do tekstu głównego i wyodrębnione wyrażnie poprzez odsunięcie w kolumnie na zasadzie akrostychu, stanowiąc dopełnienie treściowe *Pacierza Ślęzakow* i dając przez to odmienne sensy niż traktowany integralnie tekst modlitwy *Ojcie nasz*.

Zmiana i zaburzenie wzorca gatunkowego pacierza dokonuje się przez modyfikację elementarnych składników modlitwy, na które składają się: inwokacja, petycja i owoc. W *Pacierzu Ślęzakow* brak wyrażnie wyeksponowanej metabazy, nie znajdujemy w pierwszych wersach żadnej apostrofy inwokacyjnej do Boga, sugerującej modlitewny charakter tekstu. Początek pacierza przypomina raczej epicką relację wydarzeń:

Wszedłszy w dom Żołnierz niż się o co pyta	
Takim nas zawsze wdzięcznym słowem pyta	Ojcie.
Sprzęt twój domowy co może być wszystko	
Nie czyi jest inny ale właśnie tylko	Nasz
Gospodarz myśli przez żal swój niemały	
Idź mi do licha gościu tak zuchwał	Któryś jest.

Chociaż formalnie znajdujemy wyodrębnioną w klauzulach autentyczną inwokację *Modlitwy Pańskiej*, wołacz nie ma w tekście charakteru religijnego zwrotu do Boga, ale wpleciony jest w dialog potoczny między

żołnierzem pruskim a chłopem śląskim. Pierwotna struktura modlitewna ulega rozbiciu wzmocnionemu przez interpunkcyjny sygnał delimitacji wyrażony kropką (choćby po słowie *Ojcze*) i wprowadza odmienne od pierwotnych sensy. *Ojcze* jest grzecznościową formą powitalną żołnierza pruskiego, kontrastującą z grabieżczą deklaracją własności całego dobytku gospodarza (*Nasz*). Zaimek dzierżawczy *Nasz* rytualnie zrośnięty z formą wokatywną *Ojcze*, kierowaną ku Bogu, został oderwany od wyrażenia. Pozostawiona wielka litera jest formalnym znakiem gry językowej — przynależności strukturalnej do inwokacji kanonicznej *Ojcze nasz*, pomimo semantycznego przywłaszczenia do zdania oznajmującego. Zapis może wzmacniać także wydźwięk stylistyczny, gdyż pisany wielką literą i do tego wyeksponowany w klauzuli zaimek dzierżawczy podkreśla siłę illokucyjną przywłaszczenia: *Nie czyj jest inny ale właśnie tylko Nasz*.

Drugi element struktury modlitwy, to jest petycja, w zasadzie pod względem formalnym wydaje się utrzymany zgodnie z wzorcem modlitwy poprzez obecność form imperatywnych w funkcji optatywnej: *święć się, karaj, bądź wola Twoja, broń, zgrom, bądź nam* itp. Podczas analizy semantycznej modlitwa ta wydaje się jednak bliższa skardze aniżeli typowemu pacierzowi. Ponadto, dopiero w petycji po raz pierwszy pojawia się apostrofa do Boga, a i tu nie ma ona charakteru zwrotu inwokacyjnego, nie zawiera elementów podnoszenia rangi odbiorcy, włączona jest w wypowiedź lamentacyjną:

Przed tobą z płaczem skarżemy się Boże

W niebiesiech.

Ogólnie, w całej modlitwie wśród apostrof znajdujemy proste wołacze rzeczownikowe: *Boże, mój Boże, Panie*, na przykład: *Niech go śmierć nagła mój Boże nie minie; Broń Panie takiej zwierzchności nad nami*. Najbardziej rozbudowana apostrofa włączona w modlitwę do Boga skierowana jest jednak do kogoś innego, bowiem znajdujemy w *Pacierzu Ślęzakow* znamioną, utrzymaną w podniosłej, zgodnej z modlitewną stylistyce, apostrofę do królowej:

Królowa Pani do Ciebie wołamy!

W tym roku tobie gdy czynszow nie damy

Bo w cudzej władzy będąc jak niewiemy

Przez taką kwotę wypłacic musimy

Odpuść nam!

Nasze winy.

Nic dziwnego, że w pochodzącej z 1930 roku analizie tekstu Ludwik Szczepan Nowak zinterpretował to wezwanie w konwencji modlitewnej jako rytualny zwrot (*Królowa Pani*), odnoszący się do Matki Boskiej (Nowak 1930: 200–203). Zwrot pozareligijny w pacierzu wydawał się konstrukcyjnie niemożliwy. Tymczasem jest to pozamodlitewny element okolicznościowej aktualizacji wzorca pacierza, jak pisze J. A. Choroszy, bezprecedensowy, bo będący apostrofą do królowej Czech i cesarzowej austriackiej

Marii Teresy (Choroszy 2010: 51). Jest to wyraźne przełamanie, a nawet zawieszenie (w sensie semantycznym) gatunku modlitwy, poprzez wprowadzenie w wersach 27–30 realnej petycji fiskalnej skierowanej do Marii Teresy Habsburg.

Rozbicie struktury modlitwy widoczne jest przede wszystkim na płaszczyźnie sensów — powstaje zwłaszcza przez rozcłódkowanie utartych na poziomie frazeologii struktur modlitewnych. Tak dzieje się chociażby ze stanowiącym semantyczną całość wyrażeniem: *Jako i my odpuszczamy naszym winowajcom*, które w konkretyzacji tekstowej zostało podzielone na trzy części, a połączenie *odpuścmy naszym winowajcom* zostało rozerwane semantycznie i składniowo (sygnał delimitacji składniowej znów stanowi kropka). W efekcie zamiast modlitewnej absencji wprowadzono do tekstu obraz przewiny, zawieszenie zemsty i złorzeczenie właściwe skargom, a obce pacierzowi:

U naszych żonek tak właśnie sypiają	Jako i my.
I chociaż często widziem tę niecnotę	
W niewoli będąc takową sromotę	Odpuszczamy.
Myślą do piekła z niemi na mieszkanie,	
Takowym gościom niechaj to się stanie	Naszym winowajcom.

Podobnie rzecz się ma z fragmentem *I nie wódz nas wpokuszenie, ale nas zbaw ode złego*, który jest podzielony i skonkretyzowany w prośbie o uwolnienie od wroga, a w efekcie staje się prośbą o zbawienie w wymiarze eschatologicznym, więcej nawet — jawi się jako forma anatemy:

Jednostajnymi wołamy głosami	I nie wódz nas wpokuszenie.
Zgrom poganina niechaj marnie zginie	
Niech go śmierć naglej mojej Boże nie minie	Ale nas zbaw.
Gdy siły nasze słabe niewystarczą	
Bądź nam ratunkiem, bądź nam Boże tarczą	Ode złego.

Rzeczownik odsłowny *wpokuszenie* w modlitwie *Ojciec nasz* funkcjonuje zresztą w znaczeniu ‘poddawać próbie, doświadczać, wypróbować’ (Komornicka 1992: 36–37), wzmacniany jest w wierszu użyciem przyimka *w* — *wpokuszenie*. Apostrofa do Boga pojawia się wyraźnie przy okazji imperatywów (zaakcentowanych kategorią określeniem natychmiastowej realizacji: *tej zaraz godziny*) formułowanych przez petentów, którzy żądają ratunku, ale chyba jeszcze bardziej kary dla Prusaków:

Boże łaskawy ty zaraz godziny	
Surowo karay ato za ich winy	Przydz

Ostatnia prośba jest kwintesencją celu *Pacierza Ślęzakow*, w niej najpełniej wyraża się owoc modlitewnej petycji wsparty aklamacją *Amen* — wieńczącą i wzmacniającą illokucyjnie cały tekst:

A jeszcze o to prosiemy ślęzacy	
Niech idą w przepaść ze Śląska Prusacy	Amen.

Przy zmianach semantycznych równocześnie autorzy-kopiści dbają o czytelność i odrębność włączanych słów. Aby nie zagubić ich odczuwalnej kanonicznej integralności, wyróżniają je graficznie poprzez zapis wielką literą i separują poprzez znaczny odstęp lub wprowadzane poziome linie w rękopiśmiennym tekście.

Włączenie utartej modlitwy w tekst oryginalny jest swoistym i raczej dość często wyzyskiwanym konceptem barokowym. W historii polszczyzny utworów opartych na tym konceptie jest dużo więcej. Niezawodnie ich wyrazistość, wynikająca z połączenia powszechnie znanej modlitwy z tekstem nowym, trafiała na podatny grunt odbiorców. O produktywności form modlitewnych w literaturze okolicznościowej pisał Jan A. Choroszy (Choroszy 2010), liczne przykłady siedemnasto- i osiemnastowiecznej literatury popularnej (a także utworów wcześniejszych) znajdujemy w jego antologii (Choroszy 2008), ich obecność notują także opracowania bibliograficzne tego okresu (Nowak-Dłużewski 1964). *Pacierz Ślęzakow do Boga na Prusakow* nie jest odosobnionym przykładem łączenia schematycznego z twórczym, znanego z nowym. Nie dotyczy to jedynie pacierza, ale i innych powszechnych, podstawowych modlitw. Zresztą w tej samej sylwie znajdujemy jeszcze jeden przykład satyrycznej trawestacji modlitwy, choć tym razem modlitwy *Zdrowas Maryjo* pod znamiennym tytułem *Apostrophe do Lutra Zdrowas Marya nie Cierpiącego* (k. 274), z datą 1768. Borykanie się czytelnika-kopisty z utworami łamiącymi przyzwyczajenia widoczne jest niejednokrotnie również w samym zapisie. Odzwierciedla to chociażby pomyłka kopisty, polegająca na odruchowym wpisaniu do tekstu całego utrwalonego w świadomości wyrażenia *Zdrowas Marya*, zamiast nietypowego i obcego powszechnym przyzwyczajeniom językowym wyrażenia podzielonego na dwie części. Kopista musiał zatem skreślić z wyrażenia *Zdrowas Marya* wyraz *Marya* z jednego wersu, by przenieść go do kolejnego wiersza.

Jak widać, wiązanie satyrycznych, okolicznościowych wierszy z poszczególnymi modlitwami, splatanie własnych przemyśleń z frazami kanonicznymi jest atrakcyjnym schematem kompozycyjnym. I chociaż J.A. Choroszy pisze, że w ten sposób odbiera się słowom modlitwy sakralności, dokonuje się urzeczowienia i sprowadzenia do roli chwytu retorycznego słów modlitwy (Choroszy 2010: 47), to jednak stwierdzenie badacza wydaje się zbyt uproszczeniem. Nie jest bowiem tak, że tekst główny *Pacierza Ślęzakow* rozbija strukturę i istotę podstawowego pacierza. Odwołanie do tekstu znanego, by zmienić jego sensy, daje, oprócz estetycznego zaskoczenia, wynikającego z odwrócenia porządku potocznego doświadczenia, wyraźne rezultaty pragmatyczne o charakterze porządkującym.

Pragmatyczna istota schematyzacji *Pacierza* przez odwołanie się do konwencjonalnego i silnie kulturowo utrwalonego wzorca modlitwy polega bowiem na:

- a) minimalizowaniu wysiłku w sygnalizowaniu gatunku modlitwy nie tylko poprzez tytuł *Pacierz Ślęzaków do Pana Boga na Prusakach*, ale poprzez odwołanie się do znanego, rozpoznawalnego, konwencjonalnego wzorca gatunkowego modlitwy, jakim jest modlitwa *Ojcze nasz*;
- b) wytwarzaniu poczucia wspólnoty, w tym etnicznej i religijnej, poprzez odwołanie do tekstu rytualnego, powszechnie znanego, a nawet silnie zinterioryzowanego (nie chodzi bowiem o wrażenie czegoś bliskiego i znanego, ale o silnie zautomatyzowaną odtworczość tekstu, mechaniczną, nawykową i rytualną);
- c) wprowadzeniu autorytetu słowa w zakresie odwołania do instancji boskiej, wzmacniającego siłę illokucyjną skarg i złorzeczeń;
- d) porządkowaniu świata przez sprowadzanie tego, co groźne do tego, co znane (każda treść prowadzi do wyrażenia znanego, zamyka zindywidualizowaną językowo wypowiedź w głos zbiorowości w klauzulach wiersza).

Odwołanie się do tekstu modlitwy ma na celu wprowadzenie autorytetu i prestiżu tekstu religijnego, i to tekstu będącego wzorcem gatunkowym modlitwy, formą szczególnie znaną i ważną, jaką jest dla chrześcijan *Ojcze nasz*. Jest to najstarsza, a zatem też wzorcowa i w konsekwencji najlepiej rozpoznawalna, stabilna i konwencjonalna modlitwa, której znajomość należałoby uznać za powszechną. Jej status wzmocniony zostaje przekonaniem wierzących (wspartym autorytetem Biblii), że jest to modlitwa, którą przekazał i której nauczył ludzi Jezus. Odwołanie się do znanego, nie tylko gatunku, ale wprost wzorcowego tekstu modlitwy zapewnia czytelność komunikatu pod względem semantycznym, stylistycznym i pragmatycznym.

Innowacja wprowadzona została do językowego działania rytualnego, ale rytuał porządkuje i wspiera tekst osiemnastowieczny — okolicznościowy. Taka forma pacierza stała się na tyle wyrazista i atrakcyjna dla odbiorców, że kopiowana krążyła w licznych odpisach sylwicznych. Znajdujemy także wersje zmodyfikowane, z wymienionymi słowami, przeinaczonymi fragmentami, a to dodatkowo potwierdza żywotność utworu. Atrakcyjność formy gatunkowej, często powtarzanej i eksploatowanej do kolejnych realizacji z czasem decyduje o jej skonwencjonalizowaniu. Innowacja staje się na skutek swej skutecznej i intrygującej formy gatunkiem powtarzalnym, żeby nie powiedzieć konwencjonalnym. Konwencjonalizacja jest zatem dwupoziomowa: wynikająca z powtarzania wzorcowego *Pacierza* i z atrakcyjnej powtarzalności utworzonego na jego szkieletcie *Pacierza na...*

Wspiera te zabiegi twórczość sylwiczna ówczesnej szlachty, bo to sylwa jest szczególnym przykładem ulegania wzorcom zachowań językowych poprzez zbieranie i zapisywanie tekstów najatrakcyjniejszych dla kopisty-autora sylwy, a więc często najbardziej typowych, najpopularniejszych w epoce. Sięganie do form skonwencjonalizowanych jest jednym z przejawów wspólnotowego charakteru twórczości sylwicznej. Natomiast sięganie do form powtarzalnych, atrakcyjnych, a w efekcie eksploatowanych przez szlachecką wspólnotę komunikatywną, ułatwia jej uczestnictwo w życiu społecznym poprzez odwołania do wzorów zachowań językowych, przez powtarzające się i przewidywalne zachowania komunikacyjne, a przede wszystkim stanowiąc o ładzie i trwaniu tradycji wspólnoty. Jak pisał Stanisław Gajda: „Stereotypizację (konwencjonalizacja, petryfikacja) i kreację trzeba traktować jako procesy nierozwalnie ze sobą związane”, bo „ludzka kultura to gra tradycji i zmiany” (Gajda 2004: 14).

Wykaz skrótów

SL: Linde S.B., *Słownik języka polskiego*, t. I–VI, Lwów 1807–1814.

Literatura

- Choroszy J.A. (red.), 2008, *Ojciec nasz — nasz. Przekłady, parafrazy i inne literackie opracowania Modlitwy Pańskiej*, t. 1–2, Agencja Wydawnicza a linea, Wrocław.
- Choroszy J.A., 2010, *Między teologią a antropologią słowa. O użytkach płynących z Modlitwy Pańskiej*, „Napis” XVI, s. 43–58.
- Gajda S., 2004, *Rytualność i kreatywność w zachowaniach językowych*, w: *Rytualizacja w komunikacji społecznej i interkulturowej*, red. J. Mazur, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 11–16.
- Hawrysz M., 2005, *Rytuał w procedurze procesowej i zachowaniu językowym sądu wójtowskiego*, w: *Rytuał — język — religia*, red. R. Zarębski, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź, s. 197–208.
- Komornicka A., 1992, *Biblia a sztuka przekładu i interpretacji. Modlitwa Pańska*, w: *Biblia a kultura Europy*, red. M. Kamińska, E. Małek, t. 1, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź, s. 29–38.
- Makuchowska M., 1994, *Rytualizacja i spontaniczność w języku modlitwy*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 3, s. 83–89.
- Nowak L.S., 1930, *Pacierz Śląski*, „Zaranie Śląskie” 6, z. 4, s. 200–203.
- Nowak-Dłużewski J., 1964, *Bibliografia staropolskiej okolicznościowej poezji politycznej (XVI–XVIII)*, Instytut Wydawniczy „Pax”, Warszawa.

Streszczenie

***Między konwencją a oryginalnością* O Pacierzu Ślęzakow do Pana Boga na Prusakow**

Artykuł dotyczy osiemnastowiecznego utworu zatytułowanego *Pacierz Ślęzakow do Pana Boga na Prusakow*. Podstawę analizy stanowi tekst napisany prawdopodobnie po 1742 roku, w czasie, gdy Śląsk przeszedł pod panowanie Prus. Utwór jest przykładem literatury popularnej i zaangażowanej społecznie. Względy pragmatyczne zadecydowały o powstaniu tekstu silnie skonwencjonalizowanego, odwołującego się do typowego gatunku modlitwy z jednej strony, z drugiej strony tekstu oryginalnego, posiadającego wyraźne odniesienia czasowe i społeczno-ideowe. Autorka wyraża przekonanie, że włączanie wzorca gatunkowego modlitwy *Ojcze nasz* do utworu poetyckiego wynika zarówno z powoływania się na autorytet i prestiż modlitwy, jak i z minimalizowania wysiłku w odbieraniu modlitewnego charakteru tekstu, wytwarzania poczucia wspólnoty etnicznej i religijnej poprzez odwołanie do tekstu rytualnego powszechnie znanego, a nawet silnie zinterioryzowanego, co w efekcie prowadzi do przekształcania zindywidualizowanej językowo wypowiedzi w głos zbiorowości.

Słowa kluczowe: pacierz, rytualizacja, innowacja, wzorzec gatunkowy

Summary

***Between convention and originality* About Pacierz Ślęzakow do Pana Boga na Prusakow**

This article concerns an eighteenth-century piece entitled *Pacierz Ślęzakow do Pana Boga na Prusakow*. The basis of the analysis is a text written probably after 1742, at a time when Silesia was under Prussian rule. The piece is an example of popular and socially engaged literature. Pragmatic considerations have led to a highly conventionalized text, referring to the typical kind of prayer on the one hand; on the other hand, the original text, with clear temporal and socio-ideological references. The author expresses the conviction that the incorporation of the genre pattern of *The Our Father* prayer to a poetic piece derives both from the reliance on the authority and prestige of prayer and on minimizing the effort to receive the prayerful character of the text, generation of the sense of ethnic and religious communion by referring to the well-known, and even strongly intermixed ritual, and thus through the transformation of linguistically individualized expression into a collective voice.

Key words: prayer, ritualization, innovation, genre pattern